

Čechura, Jaroslav

K charakteru zástavby v Českých Budějovicích na přelomu 14. a 15. století

Archaeologia historica. 1986, vol. 11, iss. [1], pp. 245-253

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139624>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

C.

Výzkum měst

K charakteru zástavby v Českých Budějovicích na přelomu 14. a 15. století

JAROSLAV CECHURA

V posledních letech se v náplni konferencí historické archeologie stále více akcentuje interdisciplinární spolupráce, umožňující sledovat problematiku pod novými zornými úhly. Účel je jasný: snaha o prohloubení poznávacího procesu. Tak je koncipován i tento příspěvek historika, který chce upozornit na některé aspekty a souvislosti při řešení tématu městský dům (či obecněji vývoj zástavby města), jak je mohou odrážet písemné prameny. Může to samozřejmě vzbudit rozpaky: Což může historik hovořit k památkám architektury, navíc ve světle archeologických výzkumů? Pokusím se ukázat, že může.

Otázky, na něž byla v jednání konference zaměřena pozornost, mají v mnohém styčné body či průsečíky s písemnými prameny. Přitom je přirozeně třeba vyjít z potřeb komplexně chápaného výzkumu; v interdisciplinární spolupráci by historik neměl chybět. Úvodem považuji za vhodné naznačit alespoň nejdůležitější východiska, jež budou dále konkretizována na příkladu Českých Budějovic, případně mohou sloužit jako náměty k prohloubení studia při respektování požadavku na komplexnost.

Zřejmě jen na interdisciplinární bázi lze přistoupit k postulování takových otázek v rámci tématu města, jako je např. prohloubení chápání pojmu středověký měšťanský dům; konkrétně třeba poznání rozsahu obytné plochy a vztahu k sociálnímu postavení měšťana. Se společenskými a sociálními rozdíly mezi měšťany souvisí do určité míry hierarchické rozložení domů. Dům na náměstí se přirozeně liší od domu v okrajové čtvrti. Tyto otázky jsou řešeny sociotopografií.

Historický přístup může dále výrazněji přispět k docenění již shromážděných údajů týkajících se cen domů v našich městech ve srovnání se středoevropskými poměry. Ceny domů jsou u nás (ve 14. a 15. století) na první pohled nízké, v prostředí královských měst většinou do 10 kop (souhrn Smahel, 1982). To však dobře odpovídá hranici 20-30 rýnských zlatých (kurs alespoň v letech 1386-1434 stabilní - 1:3, Castelin, 1953, 118, 188) pro města jihozápadního Německa, kde je obytná plocha odhadována na 20-30 m² (souhrn Dirlmeier, 1978, 239 sq.). Na druhé straně velmi vysoké ceny pražských domů korespondují v 15. století s hodnotami ve městech srovnatelné velikosti, např. Norimberg, Augsburg (nad 500 kop = nad 1 500 zlatých, Mendl, 1932, Dirlmeier, 1978, 252 sq.).

V souvislosti s typologií domů, jež je předmětem zájmu zejména historiků umění, architektů, archeologů či etnografů, lze upozornit na význam samotné funkce domu a domácího hospodaření. A zde nepřichází v úvahu jen existence dílny řemeslníka, ale v rámci domácího hospodaření např. i užitkových staveb na celé parcele (městišti) pro domácí zvířata.

Jistě by bylo možné hovořit v obecnější rovině dlouho. Postupme však dále. Chtěl bych se pokusit ukázat, jakou stavební podobu měly České Budějovice na přelomu 14. a 15. století. Myslím tím zejména charakter domovní zástavby, její proměny, vazbu na volné, nezastavěné plochy a jejich možné funkce. Tyto otázky

je vhodné sledovat v úzkém kontextu s vývojem městské populace. Studium této skutečnosti, jak bude níž ukázáno, vedlo v dosavadním bádání týkajícím se vývoje města na přelomu 14. a 15. století k řadě závěrů, zejména v oblasti sociálně ekonomické, které bude třeba prověřit.

Vedle písemných pramenů, o nichž bude za chvíli řeč, lze užít v daném případě jako materiálové východisko samotný městský půdorys, v základu rozměřený již v době lokace Českých Budějovic v letech 1263-65 (Čechura, 1984). Verifikaci zde představuje v první řadě pravidelnost zahušťující se výstavby.

Postulujeme dále hypotézu, že vzájemný vztah města a okolí se odráží přímo či nepřímo ve vytváření předměstí a městských vsí. Intenzita těchto vazeb se pak může přenášet do samotné dispozice domu i jiných užitkových staveb, neboť koresponduje s funkcemi hospodářskými. Nechci samozřejmě podceňovat platnost obecného architektonického konceptu středověkého měšťánského domu. Ten řeší již zmíněné disciplíny. Naznačený postup může však sloužit k prohloubení této problematiky, s akcentem na interdisciplinární spolupráci. Závisí to ovšem nejen na struktuře zachovaných pramenů, ale neméně na formulaci kladených otázek.

V Českých Budějovicích lze např. od poslední čtvrtiny 14. století (přesněji pro roky 1384, 1385, 1396—1416) a pak po převážnou část 15. a 16. století (1446 až 1593) sledovat (prameny souhrnně Nový, 1963, 54-60), kteří vlastníci domů byli současně vlastníky zemědělské půdy. Ta představovala nejefektivnější způsob uložení peněz, velmi rychle disponibilních i návratných (srv. Fritze, 1975). Tím lze zčásti vysvětlit přesuny v držbě jak statků, tak domů samotných, tuto funkci nemovitostí ve středověku velmi jasně odrážející; z pohledu moderního člověka se zdají až překotné. Kromě nich však lze u řady držitelů domů ve městě, zejména v I. a II. městské čtvrti, prokázat stabilnější držbu nemovitostí za hradbami. Samozřejmě nebudeme předpokládat, že tito movití či středně zámožní měšťané půdu sami obhospodařovali. Pravděpodobnější je, že část produkce přijímali „in natura“. Důležité bylo vědět, jaké měli či mohli mít skladovací prostory a kde je hledat. Jistě bychom je alespoň zčásti měli předpokládat jako součást domácího hospodářství. Zde již narážíme na základní otázku: Jakou část živobytí musela měšťánská rodina kupovat a jakou byla s to vyprodukovat sama? V tomto bodě jsme ovšem s písemnými prameny prakticky v koncích. Účetní materiál, obsahující moderně řečeno „rozpočet rodiny“, je naprostou vzácností pro celou střední Evropu až do konce 16. století (Dirlmeier, 1978). Mám za to, že řešení přesto není zcela znemožněno. K zodpovězení této i výše postulovaných otázek může přispět svými metodami jak archeologie, tak analýza středověké zástavby - tedy stavebně historický průzkum - nejen domů, ale i celých parcel.

Těsnější spolupráci s historiky, kteří by měli podobné koncepční otázky formulovat, by bylo možné získat řadu kvalitativně nových závěrů - i když samozřejmě pomocí nepřímých indicií: Třeba malý rozsah hospodářského příslušenství domu může svědčit o potřebě většího nákupu životních prostředků, a tím i o vyšším vydání v této sféře. Takovéto otázky se mohou přirozeně týkat dosti širokého okruhu problémů; uvedený příklad je pouze modelovou formulací.

České Budějovice patří mezi ta středověká města, pro která se zachovaly znamenité písemné prameny. Lze je bez přehánění považovat za jedny z nejhodnotnějších, jaké bychom pro období 1350-1600 mohli najít v celé střední Evropě. Tato skutečnost není vždy doceňována.

Zaměříme pozornost na českobudějovickou berní knihu z let 1396-1416 (BK 1396-1416). V literatuře existuje již několik prací vycházejících z tohoto pramene. Uvedu-li jména zpracovatelů - B. Mendl (1926), M. Borská-Urbánková (1964) či J. Mezník (1965) - lze namítnout, že je snad nové zkoumání knihy zbytečné. Od-

povídám: určitě ne. Zvláště uvědomíme-li si, že „meze historického poznání se neuzavírají k jednomu datu“ (Šmahel, 1982, 10).

Může se zdát zvláštní, že jednotliví autoři „per partes“ znovu a znovu přistupují k tomuto pramenu a zpřesňují a zjemňují nejen samotný analytický postup, ale i interpretaci. Podstata tohoto snažení spočívá v tom, že berní knihy jsou mimořádně bohatými - v pravém slova smyslu - databankami období, pro něž jsou zachovány. Na druhé straně obtížnost fruktifikace zmíněného pramene tkví v tom, že byl sice veden podle jen málokdy měněného zvyku, ovšem většinou se neříká, jak. To je třeba rekonstruovat ze samotných údajů v knize obsažených. V době vedení knihy se přirozeně nepočítalo s tím, že bude po staletích objektem historického výzkumu (souhrn Dirlmeier, 1978, 491 sq.). Navíc v řadě zahraničních měst bylo vedení knih tajné (Weyrauch, 1976, 103), nejen vzhledem např. k sousednímu městu, ale i uvnitř sídliště samotného, neboť principy zdanění nebyly všude lineární jako třeba v Čechách, kde všichni plátcí platili z jednotky majetku stejnou částku, jejíž konečná výše se pak přirozeně lišila podle velikosti majetku (neboli podle počtu jednotek majetku). Tento aspekt nebyl dosud doceněn. V oblasti Německa byl totiž princip zdanění nezřídka „progresivní směrem dolů“, tzn. že plátcí byli uvnitř města rozděleni na několik skupin, přičemž nejméně zámožná skupina byla nepoměrně více zdaněna než skupina nejbohatších měšťanů (srv. např. Schweinekóper, 1967).

J. Mezník i M. Borská-Urbánková došli shodně k závěru, že počet domů v Českých Budějovicích se příliš neměnil:

Borská-Urbánková:

(1964, 129 sq.)

1396-313

1411-16 - 349

Mezník:

(1965.73)

1384 - 336

1396 - 310

1401 - 316

Zvyšoval se však počet poplatníků, což konstatovali všichni, kdo se knihou zabývali. Např.

M. Borská-Urbánková:

(1964, 129-134)

1384 - 533

1396 - 588

1416 - 837 (tj. 157 % r. 1384).²

Podstatnou část přírůstku nepředstavovalo ani tak předměstí, nýbrž podruzi, tedy závislí nesamostatní výrobci žijící v nájmu. Např.

M. Borská-Urbánková:

(1964, 129 sq.)

1384 - 171

1396 - 230

1416 - 397 (= 232 % r. 1384).²

J. Mezník:

(1965. 73)

1384 - 180

1401 - 268 (= 149 % r. 1384).²

Uvedená interpretace je dodnes přijímána bez námitek jako platná. Je však

mnohem závažnější, než se může na první pohled zdát. Byla totiž chápána také jako funkce vývoje průměrného majetku na jednu osobu ve městě. Při výpočtu metodou aritmetického průměru tak v letech 1384-1411 (16) poklesl průměrný majetek poplatníků v Českých Budějovicích skoro na polovinu.

M. Borská-Urbánková:

(1964, 130, 134)

1384 - 6,75 hřivny

1416 - 3,9 hřivny (= 58 % r. 1384).'

Z uvedených údajů tedy vychází následující závěr (s přesahem k roku 1384 - BR 1384). V roce 1416 (tedy za 32 let) se počet měšťanů - poplatníků - zvýšil skoro o 60 %, podruhů o více než 130 %, průměrný majetek na jednoho poplatníka klesl na pouhých 58 % hodnoty z roku 1384. Za pouhá dvě desetiletí, kdy berní kniha plnila svou funkci (1396-1416), vzrostl pak počet měšťanů - poplatníků - o 42 %, podruhů o 72,6 % a průměrný majetek plátců poklesl skoro o 30 % při srovnání prvního a posledního roku užívání berní knihy.

Uvědomme si, že pramen je reprezentativní povahy a pohybujeme se v období nedlouhou před husitskou revolucí. Jeho rozbor byl měl ukazovat hlavní trend sociálního vývoje Českých Budějovic, ale je chápán i obecněji (Mezník, 1965).

Ve snaze verifikovat uvedené závěry vyjděme z následujících otázek:

1. Existovaly skutečné důvody pro masový příliv nemajetného obyvatelstva do města, když jeho důsledkem by bylo dosti výrazné zhoršování majetkových poměrů měšťanů?

2. Nedošlo k jistému zjednodušení a k přecenění (či naopak nedocenění) některých vypovídacích stránek pramene? Např. té, že odhad nemovitostí, zejména domů, z r. 1346 si prakticky v nezměněné výši podržel platnost alespoň do r. 1593 (Kavka, 1956, Borská-Urbánková, 1964), i když se skutečný vývoj ceny domů ubíral jinou cestou? Ano, dnes je téměř nepochopitelná představa, že se hodnota domů pro berní potřeby po téměř 250 let neměnila. Což přirozeně neplatí o transakcích. Tento nivelizační faktor se přece musel nějak odrazit ve výpovědní schopnosti pramene ve sféře sociální.

3. Lze si vůbec představit, že do celkového počtu domů uváděného Mezníkem pro rok 1401 - tedy 316 - patřilo plných 268 podruhů? (Mezník, 1965, 73.) To znamená, že by skoro 85 % domácností mělo nájemníka. Při komparaci např. s městy německými se toto číslo ukazuje jako bezkonkurenčně nejvyšší (Maschke, 1967).

4. Vezmeme-li dále v úvahu nejstarší číslování domů v Českých Budějovicích z roku 1789, kdy bylo přiděleno 439 čísel, zůstává ve srovnání se stavem k roku 1401 skoro 28 % parcel nezastavěných. Znamená to, že téměř jedna třetina zastavby byla „volná“?

Vzhledem k tomu, že uvedené otázky vycházejí z dosavadních závěrů rozboru českobudějovické berní knihy, potvrzují současně užitečnost nové analýzy pramene.

Je třeba si uvědomit, že naznačený výklad sugeruje poněkud zvláštní situaci, která se přímo odráží (či měla by se odrážet) ve stavební podobě města uvnitř hradeb. Na jedné straně dost volného prostoru, na druhé značná stísněnost.

Zpřesňující výklad berní knihy je zde soustředěn na dva aspekty:

1. Mechanismus vedení zápisů
2. Výklad pojmu „inquilinus“

Pochopení „mechanismu“ vedení knihy je klíčem k celé její interpretaci. Spocívá v docenění významu následujícího přehledu:

časový záběr	počet sbírek	metoda kvantifikace plátců
1396 (1. sbírka)	1 sb.	součet plátců
1396 (2. sbírka)	1 sb.	součet plátců
1398 (1. sbírka)	1 sb.	součet plátců
1398 (2. sbírka)	1 sb.	součet plátců
1399	1 sb.	součet plátců
1400-1401 (2. sbírka)	5 sb.	součet plátců
1401 (3. sbírka) - 1406	10 sb.	součet plátců
1407-11	11 sb.	součet plátců
1411-16	18 sb.	součet plátců

Je patrné, že rozdíl mezi první sbírkou z r. 1396 a sbírkou „poslední“, jež však představuje souhrnnou evidenci plných 18 sbírek v letech 1411-16, je nesrovnatelný. Přesto byly údaje v nich vždy počítány stejným způsobem. Jedině tím jsou vysvětlitelné přírůstky v počtu plátců. Navíc předchozí bádání chápalo pramen staticky. Nebralo v úvahu středověkou - dosti značnou - migraci obyvatel. Mnohaleté vedení zápisů v Českých Budějovicích v jedné „osnově“ dokonce znemožňuje přesnější studium uvedeného jevu. Je zřejmé, že toto téma čeká na své zpracování.

Jestliže se někdo odstěhoval (či zemřel), byl v berním seznamu škrtnut a nad něj vepsán nový majitel domu - nový plátec. Nejednalo se tedy o dva plátce, jak bylo dosud interpretováno. A sloužila-li v posledním období kniha po téměř 6 let, docházelo pochopitelně ke zkreslujícím výsledkům, protože byli sčítáni plátci za období 6 let a srovnávání s výsledky roku jediného.

Tak je možné konstatovat, že i vývoj této části populace Českých Budějovic, o níž bylo předpokládáno, že se zvětšovala, probíhal ve skutečnosti analogicky jako vývoj ostatních vrstev obyvatel města ve sledovaném období.⁴

Toto upřesnění však nechce a ani nemůže snižovat význam předchozích zpracování. Vždyť zejména období 1411-16 je pro množství škrtnů apod. doslova neřešitelným rébusem.

Při analýze a také při interpretaci tohoto typu složitých pramenů dochází někdy k částečnému potlačení stránky logické. Je to svým způsobem i pochopitelné. Je-li totiž dlouhodobě zpracován určitý pramen, jako v tomto případě českobudějovická berní kniha z let 1396-1416, chybí poněkud odstup. Například A. Gaczová při studiu společenské struktury Bardejova v 15. a první polovině 16. století přecenila při interpretaci pramenů historickou stránku na úkor logické (Gaczová, 1973). J. Muk upozornil, že autorkou předpokládaný vývoj domovní zástavby na náměstí v Bardejově, kdy se mělo množství domů zvýšit v letech 1413-1513 skoro o 60 %, neodpovídá skutečností zjištěným při stavebně historickém průzkumu. Domovní zástavba na náměstí v Bardejově byla stabilizována již na počátku 15. století (Muk 1982). Tato korekce nesnižuje ovšem přínos práce A. Gaczové (Lalik, 1975). Je upřesněním na interdisciplinární bázi, doplněním omezené výpovědní schopnosti písemných pramenů.

„Inquilinus“ - podruh nebo obyvatel?

Ve struktuře berní knihy následuje oddíl nadepsaný „inquilini“ u každé vypsání sbírky vždy za majiteli domů. Obě složky jsou shodně rozděleny podle městských čtvrtí (tedy I-IV). Pojem je překládán v souvislosti s berní knihou jako podruh, jak uvádějí B. Mendl (1926, 115), M. Borská-Urbánková (1964, 130 sq.) a J. Mezník (1965, 73 sq.). Tento názor byl zřejmě ovlivněn především staršími

představami literatury o počtu městské chudiny, což bylo ovšem zčásti dáno také způsobem statistického vyhodnocení pramenného materiálu (Jecht, 1926, kritika metody Weyrauch, 1976). Nebylo rovněž přihlédnuto k tomu, že složka „inquilini“ se skládá ze dvou odlišných typů zápisů.

První je samostatné jméno doplněné o paušální odhad majetku. Jiné jsou zápisy typu „A circa B“, kde B představuje majitele domu. „Circa“ lze zde překládat jako „u“ nebo „při“. Jsem toho názoru, že pouze tato skupina představovala skutečné podruhy. Jak však vyložit skupinu první, tedy „samostatné inquilini“? Při odhadu „paušálu“ majetku se jeho výše - převážně 12 nebo 1 hřivna - vůbec neliší od majetku značné části měšťanů, u nichž je ovšem výslovně uvedeno, že jednou z částí jejich majetku je „domus“. Navíc za složkou „inquilini“ následuje českobudějovické předměstí, kde se jen zcela ojediněle vyskytuje majetek označený „domus“. Zde lze klást přirozeně otázku: V čem tito lidé žili, jak vypadal jejich příbytek? Při interpretaci sledované části skupiny „inquilini“ lze vhodně využít text privilegia Karla IV. z r. 1372, podle něhož získalo město odumření právo, jež se však vztahovalo jak na „cives“, tak „incolas“, tedy na měšťany i obyvatele, kteří shodně plnili panovníkovy finanční požadavky: „qui in solutionibus stewre, exactionum, lozungarum, contributionum et aliorumonerum . . . sustincnt“ (Kopl, 1901, 112-113).

Jakou skupinu plátců uváděných v berní knize - či jakou složku - lze vztáhnout k pojmu obyvatel (incola)? Je jí právě pouze tato skupina „inquilini“, představující v daných souvislostech současně ekvivalent pojmu „incola“. Ovšem z celé složky je třeba odečíst ty obyvatele, s nimiž se pojí označení „circa“.

Rozlišení obyvatelstva středověkých měst na „plnoprávné“ měšťany a obyvatele není přirozené specifikem Českých Budějovic. Je doložitelné i v případě jiných královských měst, jak u nás, tak třeba i u měst německých. V každodenním životě těchto sídlišť mělo takovéto odstupnění menší význam, než se mu přisuzuje (srv. Maschke, 1972).

Hlavním rozlišovacím znakem osob uvedených v berní knize Českých Budějovic bylo tedy rozlišení na měšťany a obyvatele. Rozdíl byl pravděpodobně jen v tom, že „měšťanem v nejširším slova smyslu byl ten obyvatel, který přijal městské právo“ (Mezník, 1965, 88). V Českých Budějovicích bylo rozlišení doplněno také držbou domu. Přitom je nutné stále přihlížet k primární funkci pramene, zřízeného k finančním účelům.

Byla-li většina složky „inquilini“ určena jako obyvatelé, jejichž majetek byl odhadnut často v identické hodnotě jako v případě měšťanů, u nichž je ovšem důsledně poznamenána existence domu, pak lze klást otázku, z čeho tito obyvatelé Českých Budějovic platili městskou sbírku? S tím přirozeně koresponduje otázka, jak vypadalo jejich obydlí, případně v čem se lišilo či mohlo lišit od domu.

Mám za to, že základem jejich platební povinnosti byla nemovitost, stavební parcela či area, na něž bylo město při lokaci rozměřeno. Na ní bylo postaveno - pravděpodobně převážně ze dřeva - provizorní obydlí, umožňující nicméně trvalé (celoroční) obývání. Základem pro placenou daň bylo tedy držení nemovitosti, s níž ostatně i obyvatelé Českých Budějovic mohli volně nakládat (odúmrť). Navíc lze uvedený výklad doplnit i tím, že právě na závěr položky „inquilini“ byly pravidelně zapisovány tři městské mlýny a jejich berní odhad, jehož základem byly přirozeně nemovitosti.

Ještěže v případě první skupiny plátců - měšťanů - je označen výslovně dům jako součást majetku, u druhé se však nevyskytuje, lze usuzovat, že se alespoň u části plátců muselo obydlí lišit formálními náležitostmi. Ale jakými? Každý výklad bude přirozeně pouze rámcovou hypotézou. Ze zřetele nelze ztrácet ani dolní hodnotu domů - 1/2 hřivny — jež souhlasí s částkami placenými jak někte-

rými obyvateli, tak i podruhy. Připomínám, že částka 1/2 hřivny byla nejnižší odhadní částkou, tedy svým způsobem dolní hranicí berní sazby. I když v posledních letech se ve vedení knihy objevuje také částka 1/4 hřivny (Borská-Urbánková, 1964, 121). V úvahu přichází i sama přesnost evidence (Dirlmeier, 1978, 493). Nelze vyloučit ani možnost, že přijal-li obyvatel městské právo, bylo jeho obydlí označeno (pro potřeby berní) jako dům.

Tuto problematiku mohou dále sledovat jiné disciplíny svých metodických postupů.

Co z naznačeného vyplývá pro stavební podobu města? Vyjděme z historického vývoje postupu zástavby.

Počet domů v Českých Budějovicích 1396-1789:

1396 302 domy (Mezník, 1965, 73)

1567 430 domů (Mika, 1960, 65)

1789 439 domů (Burian, 1934, 9)

Přitom by nemělo mýlit, že jsou k dispozici ještě další údaje pro 16. století, jež ukazují poněkud odlišný počet domů (Kavka, 1956, 171—173):

1514 397 domů

1531 361 domů

1543 389 domů

Rozdíly mezi nimi a údaji k roku 1567 lze vysvětlit skutečností, že různé prameny sloužily k různému účelu; z odlišných čísel nelze obratem a ukvapeně vyvozovat např. stavební aktivitu (srv. Marek, 1965, 22).

V delším časovém období nebylo dosud na počet domu pohlíženo. Pak bylo možné, že rok 1396 ve srovnání s rokem číslování domů evokoval představu „volných parcel určených dalšímu vývoji“ (Burian, 1934, 9). Nový rozbor berní knihy 1396-1416 to však nepotvrzuje. Naopak ukazuje, že využití „stavební plochy“ obyvateli, u nichž je třeba předpokládat samostatné obydlí, bylo podstatně vyšší a již na konci 14. století se hustota zástavby ustálila v rozsahu srovnatelném s počtem domů v roce 1567. K tomu vede součet majitelů domů a obyvatel. Je ovšem třeba počítat i s tím, že jedna stavební parcela mohla být rozdělena mezi dva obyvatele - berní kniha poskytuje i takovéto doklady (BK 1396-1416). Méně nákladné stavby byly postupně nahrazovány „skutečnými domy“. V letech 1396-1411(16) zaznamenáváme také určitý nárůst v kategorii „domy“ z 302 na asi 340 domů, i když nelze vyloučit, že přírůstek je ovlivněn interpretací pramene, zejména po roce 1400.

Město - v daném případě České Budějovice - nepředstavují ovšem pouze domy a časové relace zástavby lokovaného sídliště. Ostatní otázky jsem přirozeně ponechal stranou, protože jsem se soustředil jen na uvedený pramen a jeho odraz v podobě města. V berní knize navíc nejsou zachyceni ti, kteří městské berni nepodléhali, tedy např. církevní instituce, dědičná rychta, synagoga (ta je sice uváděna, ale neplatilo se z ní).

Poznámky

- 1 Zdůvodnění této charakteristiky pramene bude provedeno na jiném místě.
- 2 Procentuální vyčíslení uvedených údajů je provedeno poprvé v této studii.
- 3 Tak postupovaly všechny uvedené studie.
- 4 Přesnější kvantifikace plátců bude provedena na jiném místě.
- 5 Dr. A. Vidmanová, CSc, děkuji za pomoc při řešení této otázky.

Prameny a literatura

Archivní prameny:

BR 1384: berní rejstřík z r. 1384, OA České Budějovice, fond A. M. Č. Budějovice, knihy D 5.
BK 1396-1416: Kniha berních rejstříků 1396-1416, OA České Budějovice, fond A. M. Č. Budějovice, D 99.

Tištěné prameny a literatura:

- Borská-Urbánková, M. 1964: Majetková a sociální struktura Českých Budějovic koncem 14. a počátkem 15. stol. SAP XIV/i.
- Burian, M. 1934: K dějinám zastavění vnitřního města. In: Za starou Prahu 18.
- Castelin, K. 1953: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300-1471. Praha.
- Cechura, J. 1984: Počátky královského města Českých Budějovic. JSH 53.
- Dirlmeier, U. 1978: Untersuchungen zu Einkommenverhältnissen und Lebenshaltungskosten in oberdeutschen Städten des Spätmittelalters, Heidelberg.
- Fritze, K. 1976: Bürger und Bauern zur Hansezeit, Berlin.
- Gaczová, A. 1972: Společenská štruktúra Bardejova v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia, Bratislava.
- Jecht, H. 1926: Studien zur gesellschaftlichen Struktur der mittelalterlichen Städte. VSWG 19.
- Kavka, F. 1956: Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století. SH IV.
- Köpl, K. 1901: Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen, Prag.
- Lalik, T. 1975: Struktura miesta póžnošredniowiecznego - jej geneza i zmiany. KHKM 82.
- Marek, J. 1965: Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století. Praha.
- Maschke, E. 1967: Die Unterschichten der mittelalterlichen Städte Deutschlands. In: (edd.) E. Maschke, J. Südwow, Gesellschaftliche Unterschichten in den südwestdeutschen Städten, Stuttgart.
- 1972: Mittelschichten in den deutschen Städten des Mittelalters. In: (edd.) E. Maschke, J. Südwow, Städtische Mittelschichten, Stuttgart.
- Mendl, B. 1924-26: Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku. CCH 28-30.
- 1932: Z hospodářských dějin středověké Prahy. SPDHMP V/2.
- Mezník, J. 1965: K otázce struktury českých měst v době předhusitské. SPFFBU, C 12.
- Mika, A. 1960: Poddaný lid v Cechách v první polovině 16. století. Praha.
- Muk, J. 1982: Příspěvek ke genezi východoslovenských měst a městských domů ve středověku. Archaeologia historica 7.
- Nový, R. 1963: Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526. Praha.
- Schwineköper, B. 1967: Bemerkungen zum Problem der städtischen Unterschichten aus Freiburger Sicht. In: (edd.) E. Maschke, J. Südwow, Gesellschaftliche Unterschichten . . .
- Šmahel, F. 1982: Základy města: Tábor 1432-1452. HT 5.
- Weyrauch, E. 1976: Zur Auswertung von Steuerbüchern mit quantifizierenden Methoden. In: Festgabe für E. W. Zeeden zum 60. Geburtstag, Münster.

Zusammenfassung

Zur Charakteristik der Verbauung in České Budějovice im Wendepunkt des 14.-15. Jahrhunderts

Die Studie bringt einen Beitrag zur Problematik der Entwicklung der städtischen Verbauung von České Budějovice, wie sie sich in schriftlichen Quellen spiegelt. Die Ausführungen gehen von einer neuen Analyse des städtischen Steuerbuchs aus den Jahren 1396-1416 aus und konzentrieren sich auf zwei profilierende Fragen: einerseits nach der Auslegung des Begriffs „inquilinus“, andererseits auf den Mechanismus der Buchführung, der alle aus dieser Quelle gewonnenen quantitativen Daten markant beeinflusst. Der erwähnte Begriff wurde bisher eindeutig als Untersasse interpretiert. Bei dieser Interpretation wuchs die Zahl der Bürger um 42 %, der Untersassen um 72,6 % im Laufe der in Frage kommenden zwanzig Jahre bei einem durchschnittlichen Sinken des Einkommens der Steuerpflichtigen um je 30 % (K. Borská-Urbánková, 1984, J. Mezník, 1965). Die hohen ziffermäßigen Zunahmen sind auf die Nichtbeachtung der geänderten Buchführung nach dem Jahr 1400 zurückzuführen, als in einem Liniensystem j—18 Sammlungen auf einmal enthalten sind. Bisher wurden sie jedoch so ausgewertet, als ob es um eine Sammlung gehe. Die genauere Analyse der Quellen von České Budějovice lassen erkennen, daß man den Begriff „inquilinus“ als Einwohner (= incola) zu verstehen hat. Nur im Jahr 1396 stellten die Einwohner volle 2/3 der Bevölkerung von České Budějovice vor. Es ist die Frage, wie ihre Behausungen ausgesehen haben konnten und welches wohl der Verbauungscharakter der Stadt gewesen ist. Einwohner waren in allen vier Stadtvierteln ansässig. Der Autor nimmt an, daß es sich um eine „kombinierte“ Verbauung handelte, in deren Rahmen Bürgerhäuser mit Behausungen der Einwohner wechselten. Diese Behausungen waren einfacher, offenbar bloß aus Holz gebaut, ermöglichten jedoch zweifellos dauernden Aufenthalt. Die vorgeschlagene Lösung können andere Wissenschaftsdisziplinen präzisieren, um den Verbauungscharakter der mittelalterlichen Städte in unseren Ländern komplex zu erfassen.

